

УДК 331.56-053.6:004

DOI: 10.31359/2411-5584-2021-44-1-46

С. В. ТЮТЮННИКОВА

докторка економічних наук, професорка,
професорка кафедри економічної теорії
та економічних методів управління
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, Україна, м. Харків
e-mail: svetatutunnikova@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3680-9023>

О. В. БЕРВЕНО

докторка економічних наук, доцентка,
професорка кафедри економічної теорії та
міжнародної економіки
Харківського національного університету
міського господарства імені О. М. Бекетова,
Україна, м. Харків
e-mail: bervenooksana@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7187-4106>

ВПЛИВ ПРОЦЕСУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА МОЛОДІЖНЕ БЕЗРОБІТТЯ

У статті розкрито сутність сучасного розуміння молодіжного безробіття як феномену, який набуває додаткових характеристик в умовах цифровізації економіки, визначено основні напрями формування молодіжного безробіття в умовах упровадження результатів четвертої промислової революції. Проаналізовано основні механізми сприяння молодіжній зайнятості, що використовуються сучасними державами світу, та обґрунтовані комплексні заходи сприяння мінімізації рівня молодіжного безробіття в Україні.

Ключові слова: молодіжне безробіття, інституційні чинники безробіття, нестійка зайнятість, цифрова економіка, цифрова зайнятість, соціальній захист, компетенції, відчуження.

JEL Classification: J64, J68.

¹ © Тютюнникова С. В., Бервено О. В., 2021. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Стаття розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

Постановка проблеми. Проривні технології четвертої промислової революції суттєвим чином змінюють господарську діяльність. На відміну від інших, цифрові та когнітивні технології демонструють здатність проникати в усі без виключення економічні процеси, викликаючи в них відповідні зміни. Цифровізація стає інтегральною технологічною платформою, що здатна об'єднати всіх суб'єктів ринкового простору єдиним господарським механізмом, а різноманітні технології – в гібридні технологічні процеси.

Найбільш глибоко цифрові технології впливають на соціально-трудові відносини, суттєво трансформуючи проблему зайнятості та безробіття. Сучасні структурні зрушення економіки, зміни в змісті та організації праці, розмивання меж між зайнятим та незайнятим населенням, динамічні перетворення у структурі зайнятого населення неоднозначно та суперечливо впливають на молодіжну зайнятість, поглиблюють проблему молодіжного безробіття.

Аналіз останніх публікацій. Причини, тенденції та наслідки молодіжного безробіття в останні роки активно аналізуються в економічних дослідженнях, зокрема в роботах А. Колота (A. Kolot) [1], Е. Лібанової (E. Libanova) [2], Л. Лисогор (L. Lysogor) [2], Г. Стендинга (G. Stending) [3], О. Цимбал (O. Tsybal) [2]. Значну увагу науковці також приділяють проблемам соціального захисту та працевлаштування молоді. Значний внесок у сучасний стан означеної проблеми зробили останні дослідження Л. Ільїч (L. Ilyich) [4], А. Каллеберга (A. Kalleberg) [5], Г. Лопушняк (G. Lopushnyak) [6], Г. Кузьменко (G. Kuzmenko) [6], І. Островського (I. Ostrovsky) [7] та ін. Проте, незважаючи на вагомий кількість досліджень, присвячених різноманітним аспектам молодіжного безробіття, ця проблема не тільки не втрачає своєї актуальності, але й поглиблюється, у тому числі під впливом процесів цифровізації економіки. Тому дослідження феномену молодіжного безробіття та особливостей вирішення цієї проблеми в умовах цифрової економіки набуває додаткової актуальності.

Формування цілей. Метою статті є розкриття особливостей феномену молодіжного безробіття в умовах цифровізації економіки та аналіз можливих методів його зменшення.

Виклад основного матеріалу. Молодіжне безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина економічно активного населення у віці 15–29 років не зайнята у сфері виробництва через відсутність робочих місць, низьку конкурентоспроможність чи прояви дискримінації з боку роботодавців. В Україні відповідно до чинного законодавства [8] до молоді відносять людей віком від 14 до 35 років. Молоді люди – це творці майбутнього, новатори та лідери, носії новітніх освітніх знань та професійних компетенцій. Однак вони можуть досягти успіху лише тоді, якщо будуть здорові та мати-

муть можливість реалізувати свій потенціал, будуть зайнятими, беручи участь у прийнятті рішень, самостійно визначаючи свій життєвий вибір.

На жаль, в останні десятиріччя динаміка безробіття серед молоді демонструє негативний тренд до зростання у переважній більшості країн, у тому числі в передових економіках світу, в яких процеси цифровізації набувають особливої інтенсивності. Тенденція до зростання безробіття серед молоді яскраво простежується ще з часів попередньої глобальної фінансової кризи 2008 року. Міжнародна організація праці під егідою ООН наголошує, що рівень безробіття серед молоді в світі досяг рекордного рівня й становив ще до початку коронавірусної пандемії 12,5%. Експерти вже назвали це явище «бомбою уповільненої дії», а саму молодь, що не знайшла відповідного гідного місця на ринку праці, – «втраченим поколінням». За деякими оцінками в 2020 р. рівень безробіття збільшиться приблизно на 2,5 млн людей у світі. Серед тривожних даних, представлених аналітиками Міжнародної організації праці, особливої уваги заслуговує цифра 267 млн молодих людей (у віці 15–24 років), які не працюють, не навчаються та не розвивають свої здібності [9].

Зростання безробіття серед молоді є не тільки індикатором економічної нестабільності, а й однією з найбільш глобальних соціально-економічних проблем сучасного світу. Зменшення джерел доходів унаслідок зростання безробіття веде до деградації споживання, недоінвестування людського капіталу, зниження якості життя населення тощо. Безробіття негативно впливає на характер молодих людей, погіршує їх професійну кваліфікацію. Це, в свою чергу, є чинником збідніння населення, гальмом економічного зростання, суттєвою загрозою стійкого соціально-економічного розвитку країни в довготривалій перспективі. Крім того, часто саме безробітна молодь стає на шлях злочинності та тероризму. Види безробіття молоді на сьогодні поширюються у зв'язку з розширенням та накладанням одних тенденцій на інші, різновекторністю та різношвидкістю економічних та соціальних процесів. На рис. 1 представлена розгорнута класифікація видів молодіжного безробіття [10, с. 452].

Згідно зі статистичними даними Європейського союзу безробіття серед молоді в Європі в 2,4 рази перевищує показники безробіття серед дорослого населення. Рівень безробіття молоді в країнах ЄС представлено в табл. 1.

Проблема молодіжного безробіття є актуальною практично для всіх країн Європейського Союзу (в середньому в ЄС на початку 2021 р. рівень безробіття серед молоді у віці 15–25 років становив 16,9%, що становить 2,929 млн молодих людей, з яких 2,356 млн відносяться безпосередньо до єврозони). Водночас в окремих країнах цей показник є значно вищим. Так, у Греції рівень безробіття серед молоді становить 31,7%, Іспанії – 31,3%, Італії – 28,9% [11].

В Україні статистичні дані представлені за попередній рік, вони свідчать, що у 2020 р. серед групи населення віком 15–24 років лише за перший квартал року було зареєстровано 195,8 тис. осіб, що в процентному співвідношенні до робочої сили відповідного віку становить 15,5% [12].

Рис. 1. Класифікація видів молодіжного безробіття

Таблиця 1

Рівень безробіття серед молоді в країнах ЄС

Країни	2020 (%)	2021 (%)	2020 (тис. осіб)	2021 (тис. осіб)
Єврозона	15,6	17,1	2 267	2 356
Євросоюз	15	16,9	2 745	2 929
Болгарія	12,1	16,5	17	24
Чехія	5,6	10,8	15	28
Данія	10,5	11,3	45	47

Закінчення табл. 1

Країни	2020 (%)	2021 (%)	2020 (тис. осіб)	2021 (тис. осіб)
Німеччина	5,7	6,2	245	261
Греція	31,7	–	76	–
Іспанія	31,3	39,9	501	588
Франція	19,5	18,4	566	510
Хорватія	17,4	–	24	–
Італія	28,9	–	430	–
Кіпр	13,4	–	5	–
Латвія	14	15,5	9	9
Литва	15,6	18,2	17	20
Люксембург	18,1	22	4	5
Нідерланди	6,4	9,1	97	133
Австрія	9,7	9,7	50	50
Польща	8,9	14,3	110	153
Португалія	19,5	24,6	73	75
Румунія	18,2	–	115	–
Словаччина	16,4	20,8	27	32
Фінляндія	18,8	–	61	–
Швеція	20,5	24,1	129	141
Ісландія	10,8	12,3	3	3
Норвегія	10,3	–	39	–
Швейцарія	8,3	–	49	–

Складено за: [11].

Слід зазначити, що поряд з віковою складовою молодіжне безробіття має такі характеристики, як: невисока конкурентоспроможність у зв'язку з відсутністю досвіду, низька мотивація та великі запити молоді, невідповідність між кваліфікацією випускників навчальних закладів та потребами сучасного ринку праці, слабка адаптивність молоді до оточуючого середовища, перекидання ризиків роботодавців на молодь та ін. Усе це ускладнює для моло-

ді проблему працевлаштування. Незважаючи на те, що молодь значною мірою володіє тими рівнями мобільності, інтелектуальної активності, здоров'я та цифрової грамотності, які вигідно відрізняють її від інших груп населення та створюють для неї особливі конкурентні переваги в умовах становлення цифрової економіки, проблема безробіття серед молоді тільки загострюється.

Вплив цифровізації економіки на світ праці важко переоцінити. Ефекти можуть варіюватися від масової зміни кількості і галузевого складу робочих місць до радикальної переорієнтації роботи. Мова йде про цифрові платформи, які не тільки об'єднують постачальників послуг та клієнтів за допомогою високоефективного посередника на ринку праці. Цифрова революція може змінити сутність роботи, зайнятості та безробіття. Гнучкість, яка є невід'ємною рисою цифрових технологій, завдяки своїй адаптивності, породжує далекосяжні потрясіння у виробничих структурах і надає імпульс виникненню нових моделей гнучкої праці.

З'являються нові форми зайнятості. Дослідники Європейського фонду виділяють наступні найпоширеніші нові форми зайнятості: розподіл працівників, де окремий працівник, спільно найнятий групою роботодавців, працює в різних компаніях на ротаційній основі; розподіл праці, де єдиний роботодавець наймає двох або більше працівників, які виконують одну роботу на ротаційній основі в одній компанії; тимчасова зайнятість; повсякденна робота, коли трудовий договір дозволяє називати працівників найнятими на гнучкій основі, а не визначає конкретні години роботи; робота на базі інформаційно-комунікаційних технологій (ІТК); робота на основі ваучерів, портфельна робота, де самозайнята особа виконує незначну за обсягом роботу для значної кількості клієнтів; краудсорсинг, спільна самозайнятість, яка спостерігається в ряді країн, де більш гнучкі форми співпраці (такі як спільні робочі простори) використовуються для того, щоб уникнути обмежень традиційних ділових партнерств та ін.

Трендом сучасного розвитку стає цифровізація економіки. Вона сутнісно та суперечливо впливає на молодіжну зайнятість. З одного боку, сучасні новітні технології потребують таких компетентностей робітників, носіями яких є переважно молодь, але, з другого боку, саме молоді люди частіше за інші вікові верстви населення стають безробітними.

Дискусійною на сьогоднішній день є проблема перспективної оцінки впливу цифровізації економіки на зайнятість населення. Інколи зустрічаються протилежні точки зору на цю проблему. Деякі автори вважають, що новітні технології призведуть до масового безробіття [13; 14]. На нашу думку, з таким висновком можна погодитися тільки частково. Дійсно, в довгостроковій перспективі витиснення людини з матеріального виробництва буде продовжуватися, що призведе до зростання безробіття. Попит на додаткову

робочу силу буде знижуватися, а молодіжне безробіття, відповідно, зростати. Але слід звернути увагу на той факт, що новітні технології потребують якісного людського капіталу: більш освічених, професійно грамотних та володіючих цифровими компетентностями, соціально відповідальних робітників. Підготовка таких робітників поширює можливості працевлаштування в іншій економіці – «економіці людини». Деякі автори вважають, виходячи з аналізу попередніх промислових революцій та сучасної практики використання цифрових технологій, що автоматизація та цифровізація суттєво не впливають на зростання безробіття. Дж. Бессен (J. Bessen) вважає, що «технології сьогодні в основному витискають людей на нові робочі місця, а не повністю заміщують їх» [14]. Ще раз підкреслимо, що цифровізація суттєво впливає на молодіжну зайнятість. Вона породжує нові можливості, нові форми зайнятості, а також нові вимоги до компетентностей робітників.

На сьогоднішній день українці отримують доступ до цифрового ринку праці через різноманітні платформи як міжнародні, так і місцеві. Найпопулярнішими для українців є наступні: Freelancehunt.com, Kabanchik.ua, Freelance.ua, Upwork.com, Freelance.ru, Freelance.com; станом на березень 2018 року на 6 платформах працювало щонайменше півмільйона зареєстрованих робітників з України, що становить приблизно 3% зайнятого населення. Хоча на деяких платформах лише близько чверті цих робітників є активними, а деякі працівники зареєстровані на декількох платформах, це все ж лише верхівка айсберга. Той факт, що десять років тому це явище практично не існувало, підтверджує його високий потенціал [15].

Цифрова економіка не тільки поширює можливості зайнятості для молоді через створення нових спеціальностей, робочих місць, становлення різноманітних нових форм зайнятості та самозайнятості, поділ часу між робочим та вільним, поширення робочого простору за межами національного ринку праці, вона несе із собою безліч ризиків та загроз. До таких слід віднести: розмивання статусу зайнятого, втрата цінності праці для молодого покоління; вплив молоді закордон, розриви в доходах та соціальне розшарування, інформаційне відчуження тощо.

Нестійка, нестабільна, прекарізована зайнятість – сучасна тенденція, яка й в подальшому буде набувати сили. У свою чергу, ця тенденція розмиває уявлення стосовно зайнятого та безробітного стану та відображає вимушений для робітника характер. Він пов'язаний з послабленням захищеності працівника, стабільності праці та переносом відповідальності на робітника. Нестійка зайнятість та зростання безробіття є відповіддю на виклики структурних змін в економіці, які, в свою чергу, відображають технологічну перебудову економіки та її первинної ланки – фірми – під впливом глобальних цифрових трансформацій. Прекарізація стає нормою сучасного життя, проявляється як

структурна характеристика сучасного капіталізму. Вона змінює життя людей, створює негативні ефекти економічного та соціокультурного характеру, формує соціальну вразливість суспільства. Таким чином, прекарізація зайнятості є «врахуванням усіх її негативних проявів, є, по суті, однією з найбільш гострих глобальних проблем сучасності [16, с. 85].

В Україні до найбільш розповсюджених форм прекарізованої зайнятості можна віднести формальну зайнятість з обмеженими умовами стандартного працевлаштування, а саме зайнятість на основі термінового трудового договору, зайнятість у режимі неповного робочого дня, зайнятість на фірмах-посередниках, наймане підприємництво тощо (таблиця 2).

Таблиця 2

Форми прекарізованої зайнятості

Форма	Характерні ознаки
Зайнятість на основі термінового трудового договору	Трудові відносини, регламентовані терміновими трудовими договорами, що укладаються з працівником підприємства
Зайнятість у режимі неповного робочого часу	Трудові відносини під час роботи в режимі неповного робочого дня або тижня
Зайнятість на фірмах-посередниках	Найм працівників у фірму, яка надає за грошову винагороду клієнтам-підприємствам співробітників необхідної кваліфікації
Дистанційна зайнятість	Наймана праця на підставі трудових договорів з умовою роботи поза місцем знаходження роботодавців
Наймане підприємництво	Найм власником індивідуальних підприємств, які не мають можливості здійснювати власний бізнес

У свою чергу, іншу групу нетипової праці становлять неформально наймані працівники неформальних підприємств і домогосподарств:

– зайнятість у неформальному секторі – наймана праця в неформальному секторі економічної діяльності, що здійснюється на базі домогосподарств або індивідуально;

– тіньова зайнятість – наймана праця без оформлення трудових відносин з роботодавцями або з оформленням, що порушує трудові права працівників;

– зайнятість на «одноденних фірмах» – найм працівників на підприємства, які діють головним чином для ухилення від податків;

– зайнятість на фірмах, що є прикриттям певної господарської діяльності – найм працівників в посередницькі фірми, створені в інтересах розпорядника фінансових коштів.

Зазначимо, що збільшення нестандартної зайнятості притаманне усім країнам світу, включаючи економічно розвинуті. У країнах ОЕСР нею охоплено за різними оцінками від 15% до 25% робітників. Загалом у світі десятки мільйонів людей працюють на робочих місцях, які знаходяться поза зоною постійної зайнятості [17, с. 5]. Додамо, що серед них чимало людей з вищою освітою, яка, на жаль, сьогодні не виконує функції гарантії стабільного соціального становища. Ще більший відсоток у їх складі становить молодь.

Таким чином, цифрова економіка посилює тенденцію становлення широкого спектру гнучких та нестандартних форм зайнятості. Цифрові технології та поєднання масштабних баз даних з географічним розташуванням об'єктів та людей прискорюють упровадження гнучких робочих механізмів. Але слід зазначити, що, незважаючи на суттєві зміни в системі соціально-трудових відносин, зокрема, кордони та формати спілкування між робітниками та роботодавцями, а також орієнтири у просторі та часі, оцифрування не призведе до будь-яких змін стосовно головної ролі, яку відіграє праця, у побудові індивідуальної особистості або соціального визнання, пов'язаного з працею, що забезпечує її унікальну позицію в суспільному житті.

Поряд із технологічним фактором особливу роль у поширенні молодіжного безробіття відіграють інституційні та соціальні фактори. Соціальна ексклюзія серед молоді – це досить складне явище, яка потрібно вивчати з метою знаходження ефективних заходів, спрямованих на його подолання. Однією із соціально гострих форм соціальної ексклюзії є ізоляція молоді за принципом NEET (Not in Education, Employment or Training).

Молодь, яку відображає показник NEET – це ті молоді люди, які не працюють, не здобувають освіти та не навчаються будь-чому, які не накопичують людського капіталу за допомогою формальних та загальноприйнятих в суспільстві каналів і, швидше за все, мають деякі асоціальні характеристики поведінки. Eurofond визначає три категорії NEET, що мають найвищі ризики попадання до групи соціального відторгнення:

– традиційно безробітні, яких можна розділити на довготермінових та короткострокових безробітних;

– недоступні / неіснуючі – включають в себе молодих опікунів, молодь з сімейними обов'язками та молодих людей, що є хворими чи інвалідами;

– відчужені – неіездатна молодь, яка не шукає роботу та / або не навчається й не вважає це особистим обов'язком. Ця група включає в себе неохайних працівників та інших молодих людей, які ведуть небезпечний та асоціальний спосіб життя [18].

Слід зазначити, що на сьогодні праця втрачає ціннісний сенс для багатьох молодих людей, що дозволило З. Бауману (Z. Bauman) стверджувати, що настала ера занепаду праці. Це знаходить своє втілення у становленні нової «короткострокової» ментальності на зміну «довгострокової». Згідно з останніми підрахунками, молодого американця чи американку із середнім рівнем освіти протягом їхнього трудового життя очікує меншою мірою одинадцять змін робочих місць. Очікування зміни точок прикладання своїх здібностей напевно будуть зростати протягом трудового життя нинішнього покоління [19, с. 29].

Сьогодні набуває особливої актуальності вплив освіти на молодіжну зайнятість. Сучасна економіка каталізує зміну карт спеціальностей та професій, наборів аналітичних, технічних, професійних і гуманітарних знань і навичок. Виходячи з цього система освіти має бути гнучкою та включати різноманітність форм і методів навчання. Вона має бути постійно настроєна та підлаштована під хвилю найважливіших перетворень, що охоплюють світ праці. При цьому вона має бути багатопрофільною з точки зору рівнів підготовки. Сучасній економіці потрібні фахівці різного рівня: від професіоналів вищого рівня (в галузі технологій, управління, організації виробництва тощо), спеціалістів із ІТ-програмування й технічного обслуговування до молодших спеціалістів, освічених робітників та ін.

Освіта має тісно взаємодіяти з реальною економікою й миттєво реагувати на її сигнали. Сучасну систему освіти часто й справедливо критикують за її відірваність від реального життя та виконання не притаманних для неї функцій. Глобальний ринок освіти постійно зростає, так, з 2000 по 2014 р. кількість студентів збільшилася вдвічі й становила 207 млн [20]. Не можна не погодитися з думкою відомого американського соціолога Р. Коллінза (R. Collins), представленою у дослідженні «Середній клас без роботи» [21], що кількість носіїв вищої освіти зростає, а кількість доступних для них місць зменшується. Інфляція дипломів відображає відірваність освіти від реальних потреб економіки, що розвивається. На нашу думку, ця ситуація визначається наступними причинами:

- втрата освітою «статусу» суспільного блага. Трансформація освіти в приватно-суспільне благо знизилася координаційну роль держави в структурних змінах освіти;

- освітня сфера стала виконувати раніше непритаманну їй функцію соціального утримання (утримуючи молодь у ЗВО та віддаляючи момент включення молоді в структуру ринку праці).

Вважаємо, що умови цифровізації економіки передбачають органічне поєднання фундаментальної та професійної освіти, довгострокових та короткострокових програм навчання, взаємообумовленого та взаємопов'язаного

розвитку економіки та освіти. Саме такий її розвиток дозволить молоді набутти конкурентних переваг на ринку праці та працевлаштуватися.

В умовах цифровізації економіки швидкість змін та впливів технологічних процесів на зайнятість прискорюється. Тому багато в чому перевага позитивних наслідків над негативними залежить від інституційного устрою країни. Відомо, що країни з переважанням інклюзивних інститутів мають більші темпи економічного зростання, найбільшу включеність населення та молоді у суспільне відтворення [22; 23].

Інклюзивний розвиток та стимулювання його впровадженням – це важливий напрям регулювання ринку праці та економіки загалом. А ініціативи працевлаштування молоді є певною панацеєю розв’язання складних соціально-економічних завдань, що стоять перед урядами не лише бідних країн, але й тих, що вважаються економічно розвинутими. Л. Федулова пропонує в узагальненому значенні розуміти інклюзивність як новітнє трактування сучасного розвитку, сутність якого полягає в необхідності посилення залучення до вирішення проблем розвитку всіх територій та верств населення [24, с. 58].

Однією з основних цінностей будь-якої держави та запорукою економічного зростання є високоосвічене, здорове, компетентне молоде покоління, яке бажає працювати та має таку можливість. Тому розроблення ефективної молодіжної політики повинне стати стратегічною метою кожної держави. Особливу увагу цьому процесу приділяє Європейський Союз. Наприклад, в ЄС була розроблена та реалізована протягом 2010–2018 рр. Європейська стратегія розвитку молоді, якою скористалося більше 7 млн молодих людей [25]. У ній було визначено досягнення двох основних цілей:

- забезпечення більших і рівних можливостей для молодих людей в навчанні та на ринку праці;
- наділення молодих людей ширшими соціальними повноваженнями з метою відновлення суспільства та його цінностей.

Соціокультурне та професійне становлення молоді є одним із визначальних факторів економічного і соціального розвитку кожної країни сучасного світу, тому перед будь-якою національною спільнотою стоїть проблема ефективної соціалізації молодих людей та їх інтеграції в єдиний економічний, політичний та соціокультурний простір на основі працевлаштування.

Молодіжне безробіття призводить до соціальної ізоляції молоді. А це не тільки втрата людського капіталу, а й виключення (ексклюзія) молоді з суспільного середовища, соціальних відносин та мереж, сформованих професійними спільнотами чи в освітньому середовищі. Подолання цієї негативної тенденції знаходиться в площині соціальної інтеграції, що дозволяє молоді приймати рішення, які впливають на її життя, отримувати повноцінні права й виконувати соціальні обов’язки. Соціальна інтеграція – це ключовий пріо-

ритет Молодіжної стратегії ЄС. Серед програм, метою яких є зниження молодіжного безробіття, слід назвати «Молодь у русі», «Можливості для молоді», «Гарантії для молоді».

Програма «Молодь у русі» (2010) передбачала створення додаткових можливостей для переміщення студентів із різних країн ЄС у пошуку роботи або навчання, додаткових можливостей для співпраці з європейськими центрами зайнятості. Програма поширювалася на створення малого бізнесу та надання студентських кредитів. Метою програми «Гарантії для молоді» (2014) було забезпечення всіх молодих людей у віці до 30 років (незалежно від того, чи зареєстровані вони на біржі праці) привабливою пропозицією працевлаштування чи професійного навчання відповідно до індивідуальних потреб упродовж 4 місяців після завершення навчального закладу або втрати попередньої роботи. Європейська ініціатива «Гарантії для молоді» в Польщі, наприклад, реалізується за наступними трьома напрямками:

- початок роботи або власного бізнесу;
- удосконалення професійних компетенцій;
- можливість реалізації молодих людей в проєктах [6].

Національне законодавство України містить низку положень про забезпечення молоді першим робочим місцем. Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» особливу увагу звернено на питання працевлаштування молоді: додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню молоді протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби; на підприємствах, установах та організаціях із чисельністю штатних працівників понад 20 осіб установлюється квота для працевлаштування молоді в розмірі 5% середньооблікової чисельності штатних працівників за попередній календарний рік [26]. Згідно із Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» працевлаштування молоді з інвалідністю здійснюється в межах нормативних робочих місць [27].

Ще одна важлива норма Закону України «Про зайнятість населення», що розширює можливості для підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці, передбачає стажування студентів закладів вищої освіти, учнів професійно-технічних навчальних закладів у роботодавців на умовах строкового трудового договору до шести місяців. А цей період зараховується до загального стажу й свідчить про набуття певного досвіду роботи [26].

Зазначимо ще такі напрацювання у цієї сфері, як Постанову Кабінету міністрів, якою було затверджено нове типові положення про молодіжний трудовий загін [28], та Концепцію Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 рр. [29], що спрямована на забезпечення надання підтримки молоді у працевлаштуванні та сприянні створенню для неї нових робочих місць. Незважаючи на значну чисельність нормативно-

правових актів, що регулюють ринок праці, ефективність реалізації заходів державної політики в сфері молодіжної зайнятості залишається недостатньо високою. Погоджуємося з висновками науковців, які пов'язують такий стан передусім з обмеженими фінансовими можливостями реалізації законів та цільових програм із боку держави, а також недостатньо активною участю соціальних партнерів у реалізації законодавчих ініціатив [3].

Висновки. Молодіжне безробіття – найгостріша соціально-економічна проблема. Вона не тільки відбивається на втратах національного продукту, але й суттєвим чином впливає на якість життя молоді та суспільства в цілому, на безперервність процесу трудового заміщення, на поширення бідності, соціальної ексклюзії, на формування антисоціальної моделі поведінки молоді. Цифрова економіка суттєво та суперечливо впливає на молодіжну зайнятість. З одного боку, вона створює додаткові можливості працевлаштування, мотивує молодь до набуття нових знань та компетентностей. З другого боку, процес витіснення людей з виробничої сфери значно випереджає створення нових робочих місць. Така ситуація потребує комплексної комплементарної молодіжної політики, збалансованого економічного та соціального розвитку.

Зниження безробіття молоді потребує удосконалення інституційного устрою держави, створення ефективних інклюзивних інститутів, задля подолання всіх форм ексклюзії молоді та повноцінного включення її не тільки до освітньої сфери та ринку праці, але й до всіх сфер соціально-економічного життя. Таким чином, вирішення проблеми молодіжного безробіття є актуальним завданням, що потребує як теоретичного обґрунтування, так і практичного здійснення в сьогоденних реаліях України та інших країн світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Колот А. М., Кравчук О. І. Економічно активна людина у новій економіці: теоретико-методологічний аналіз трансформаційних процесів. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2015. №3. С. 3–8.
2. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідж. «School-to-work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках / Е. Лібанова, О. Цимбал, О. Ярош, Л. Лісогор; Міжнар. бюро праці. Женева: МОП, 2016. 125 с.
3. Standing G. *The Precariat: The New Dangerous Class*. Reprint edition. Bloomsbury Academic, 2016. 248 p.
4. Ільч Л. М. Взаємодія ринків праці та освіти: сутність, характерні риси та модель функціонування. *Економіка та держава*. 2017. №4. С. 69–74.
5. Kalleberg A. Nonstandard Employment Relations: Part-time, Temporary and Contract Work. *Annual Review of Sociology*. 2000. Vol. 26. P. 341–365.

6. Лопушняк Г., Кузьменко Г. Молодіжне безробіття в Україні та Польщі: оцінка масштабів та шляхи зменшення [підрозділ 2.1]. *Соціально-трудові відносини: проблеми науки та практики: монографія / за ред. Т. А. Костишиної*. Полтава: ПУЕТ, 2020. С. 352–372.
7. Островський І. А., Волковська К. А. Зовнішні шоки та проблеми молодіжного безробіття. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8548> (дата звернення: 26.02.2021).
8. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лют. 1993 р. №2998-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 16. Ст. 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text> (дата звернення: 26.02.2021).
9. World Employment and Social Outlook. Trends 2020. ILO Flagship Report. Executive Summary. URL: <https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2020/lang-en/index.htm> (дата звернення: 26.02.2021).
10. Соціальна економіка: навч. посіб. / О. О. Беляев (кер. авт. кол.), Є. Б. Ніколаєв (наук. ред.), А. В. Келічавий та ін. Київ: КНЕУ, 2014. 481 с.
11. Eurostat. Unemployment statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Unemployment_statistics#Youth_unemployment_trends (дата звернення: 26.02.2021).
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.02.2021).
13. Bodrunov S. Noonomy as the Material Basis for a Prospective Humanitarian Model of Public Order. *Sustainability*. 2021. Vol. 13 (3). URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/3/1454/htm> (дата звернення: 26.02.2021).
14. Bessen J. Automation and Jobs: When Technology Boosts Employment. *Boston University School of Law, Law and Economics Research Paper*. 2018. No. 17–09. URL: https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/815 (дата звернення: 26.02.2021).
15. Сучасні тенденції розвитку ринку праці в Україні: наукова доповідь / Джинчарадзе Н. Г., Боков О. В., Гулевич О. Ю. та ін. Київ: ППК ДСЗУ, 2018. 42 с.
16. Бобков В. Н., Квачев В. Г., Локтюхина Н. В. Неустойчивая занятость: экономико-социологический генезис понятия. *Вестник ВГУ, Серия: Экономика и управление*. 2016. №4. С. 81–86.
17. Колот А. М. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін в соціально-трудовій сфері: феномен прекарізації. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. №2. С. 3–6.
18. Tyutyunnikova S. V., Romanika T. K. Youth Employment and Unemployment in the Digital Economy Epoch. *Proceedings of the 9th International Conference on Management, Economics and Humanities, 26th July 2019 London, UK*. London: Diamond Scientific Publication, 2019. P. 50–58.
19. Bauman Z. *The Individualized Society*. Cambridge: Polity, 2000. 268 p.
20. Шпак Ю. Дипломированная бедность. *Аргументы и факты*. 2019. №5. С. 4.
21. Collins R. The End of Middle-Class Work: No More Escapes. In: I. Wallerstein, R. Collins et al.: *Does Capitalism has a Future?* Oxford: Oxford University Press, 2013. 208 p.
22. Acemoglu D., Robinson J. *Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty*. New York: Crown Publishers, 2012. 571 p.

23. In the Shadow of Violence: Lessons for Limited Access Societies / D. North, J. Wallis, S. Webb, B. Weingast. In North D. (Ed.) *In the Shadow of Violence: Politics, Economics and the Problems of Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. P. 328–350.
24. Федулова Л. І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 3 (25). С. 56–65.
25. EU Youth Strategy. European Youth Portal. URL: https://europa.eu/youth/strategy/strategy-2010-2018_en (дата звернення: 26.02.2021).
26. Про зайнятість населення: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 26.02.2021).
27. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 26.02.2021).
28. Про затвердження Типового положення про молодіжний трудовий загін: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 лип. 2006 р. № 899 899-2006-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.02.2021).
29. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 груд. 2020 р. № 1669-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

REFERENCES

1. Kolot, A. M., & Kravchuk, O. I. (2015). Ekonomichno aktyvna liudyna u novii ekonomitsi: teoretyko-metodolohichniy analiz transformatsiinykh protsesiv [Economically active person in the new economy: theoretical and methodological analysis of transformation processes]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia – Labor market and employment of the population*, 3, 3-8 [in Ukrainian].
2. Libanova, E., Tsybal, O., Yarosh, O., & Lisohor, L. (2016). *Perehid na rynek pratsi molodi Ukrainy: rezultaty mizhnarodnoho doslidzhennia «School-to-work transition surveys» v Ukraini u 2013 ta 2015 rokakh* [The transition to the youth labor market of Ukraine: the results of the international study “School-to-work transition surveys” in Ukraine in 2013 and 2015]. Geneva: International Labor Office [in Ukrainian].
3. Standing, G. (2016). *The Precariat: The New Dangerous Class*. Bloomsbury Academic.
4. Ilyich, L. M. (2017). Vzaiemodiia rynkiv pratsi ta osvity: sutnist, kharakterni rysy ta model funktsionuvannia [Interaction of labor and education markets: essence, characteristics and model of functioning]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and State*, 4, 69-74 [in Ukrainian].
5. Kalleberg, A. (2000). Nonstandard Employment Relations: Part-time, Temporary and Contract Work. *Annual Review of Sociology*, 26, 341-365.
6. Lopushniak, H., & Kuzmenko, H. (2020). Molodizhne bezrobittia v Ukraini ta Polshchi: otsinka masshtabiv ta shliakhy zmenshennia [Youth unemployment in Ukraine and

- Poland: an assessment of the scale and ways to reduce]. In T. A. Kostyshyna (Ed.), *Socio-labor relations: problems of science and practice* (pp. 352-372). Poltava: PUET [in Ukrainian].
7. Ostrovskiy, I. A., & Volkovska, K. A. (2021). Zovnishni shoky ta problemy molodizhnoho bezrobittia [External shocks and problems of youth unemployment]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy, 11*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8548> [in Ukrainian].
 8. Pro spriannia sotsialnomu stanovlenniu ta rozvytku molodi v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 1993 roku №2998-XII. (1993). [On Promoting Social Formation and Development of Youth in Ukraine. Law of Ukraine dated February 5, 1993]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 16*, art. 167. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text> [in Ukrainian].
 9. *World Employment and Social Outlook. Trends 2020. ILO Flagship Report. Executive Summary*. (2020). Retrieved from <https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2020/lang-en/index.htm>.
 10. Beliaiev, O. O., Nikolaiev, Ye. B., & A. V. Kelichavyyi, A. V. (2014). *Sotsialna ekonomika [Social economy]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
 11. Eurostat. (2021). *Unemployment statistics*. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Unemployment_statistics#Youth_unemployment_trends.
 12. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 13. Bodrunov, S. (2021). Noonomy as the Material Basis for a Prospective Humanitarian Model of Public Order. *Sustainability, 13* (3). Retrieved from <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/3/1454/htm>.
 14. Bessen, J. (2018). Automation and Jobs: When Technology Boosts Employment. *Boston University School of Law, Law and Economics Research Paper, 17-09*. Retrieved from https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/815.
 15. Dzhyncharadze, N. H., Bokov, O. V., & Hulevych, O. Iu. (2018). *Suchasni tendentsii rozvytku rynku pratsi v Ukraini: naukova dopovid [Current trends in the labor market in Ukraine: a scientific report]*. Kyiv: IPK DSZU [in Ukrainian].
 16. Bobkov, V. N., Kvachev, V. G., & Loktyuhina, N. V. (2016). Neustojchivaya zanyatost': ekonomiko-sociologicheskij genезis ponyatiya [Precarious employment: the economic and sociological genesis of the concept]. *Vestnik VGU, Seriya: Ekonomika i upravlenie – VSU Bulletin, Series: Economics and Management, 4*, 81-86 [in Russian].
 17. Kolot, A. M. (2014). Transformatsiia instytutu zainiatosti yak skladova hlobalnykh zmin v sotsialno-trudovii sferi: fenomen prekarizatsii [Transformation of the employment institution as a component of global changes in the social and labor sphere: the phenomenon of precarization]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleattia – Labor market and employment of the population, 2*, 3-6. [in Ukrainian].
 18. Tyutyunnikova, S. V., & Romanika, T. K. (2019). Youth Employment and Unemployment in the Digital Economy Epoch. *Proceedings of the 9th International Conference on Management, Economics and Humanities, 26th July 2019 London, UK*. London: Diamond Scientific Publication.
 19. Bauman, Z. (2000). *The Individualized Society*. Cambridge: Polity.

20. Shpak, Yu. (2019). Diplomirovannaya bednost' [Graduated poverty]. *Argumenty i fakty – Arguments and Facts*, 5 [in Russian].
21. Collins, R. (2013). The End of Middle-Class Work: No More Escapes. In I. Wallerstein, & R. Collins (Eds.), *Does Capitalism has a Future?* Oxford: Oxford University Press.
22. Acemoglu, D., & Robinson, J. (2012). *Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty*. New York: Crown Publishers.
23. North, D., Wallis, J., Webb, S., & Weingast, B. (2013). In the Shadow of Violence: Lessons for Limited Access Societies. In D. North (Ed.), *In the Shadow of Violence: Politics, Economics and the Problems of Development* (pp. 328-350). Cambridge: Cambridge University Press.
24. Fedulova, L. I. (2016). Inkluzivni innovatsii v systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Inclusive innovations in the system of socio-economic development]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: Realities of Time*, 3(25), 56–65 [in Ukrainian].
25. European Youth Portal. (n.d.). *EU Youth Strategy*. Retrieved February 26, 2021, from https://europa.eu/youth/strategy/strategy-2010-2018_en.
26. Pro zainiatist naselennia: Zakon Ukrainy vid 5 lypnia 2012 roku № 5067-VI. (1993). [On Employment. Law of Ukraine dated July 5, 2012]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 16, art. 167. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> [in Ukrainian].
27. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 bereznia 1991 roku № 875-XII. (1991). [On the basis of social protection of persons with disabilities in Ukraine. Law of Ukraine dated March 21, 1991]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 21, art. 252. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> [in Ukrainian].
28. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro molodizhnyi trudovyi zahin: Postanova KМУ vid 3 lypnia 2006 roku № 899 899-2006-p. (2006). [On approval of the Standard Regulations on the youth labor detachment. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 3, 2006]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-2006-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
29. Kontseptsiia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy «Molod Ukrainy» na 2021-2025 roky. Skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 hrudnia 2020 r. № 1669-r. [The concept of the State target social program “Youth of Ukraine” for 2021-2025. Approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 23, 2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.02.2021 р.

Стаття пройшла рецензування 19.03.2021 р.

Стаття рекомендована до опублікування 24.03.2021 р.

С. В. ТЮТЮННИКОВА

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії і економічних методів управління Харківського національного університета імені В. Н. Каразіна, Україна, г. Харків

О. В. БЕРВЕНО

доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры экономической теории и международной экономики Харьковского национального университета городского хозяйства имени А. Н. Бекетова, Украина, г. Харьков

ВЛИЯНИЕ ПРОЦЕССА ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ НА МОЛОДЕЖНУЮ БЕЗРАБОТИЦУ

В статье раскрыта сущность современного понимания молодежной безработицы как феномена, который приобретает дополнительные характеристики в условиях цифровизации экономики, определены основные направления формирования молодежной безработицы в условиях внедрения результатов четвертой промышленной революции. Проанализированы основные механизмы содействия молодежной занятости, используемые современными государствами мира, и обоснованы комплексные меры содействия минимизации уровня молодежной безработицы в Украине.

Ключевые слова: молодежная безработица, институциональные факторы безработицы, неустойчивая занятость, цифровая экономика, цифровая занятость, социальная защита, компетенции, отчуждение.

S. V. TIUTIUNNYKOVA

Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory and Economic Management Methods, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, Kharkiv

O. V. BERVENO

Doctor of Science (Economics), docent, Professor of the Department of Economic Theory and and International Economics, O. M. Beketov National University of Urban Economy, Ukraine, Kharkiv

IMPACT OF THE ECONOMY DIGITALIZATION PROCESS ON YOUTH UNEMPLOYMENT

Problem setting: Breakthrough technologies of the fourth industrial revolution radically change economic activity, penetrate into all economic processes without exception, significantly affect social and labor relations, transform employment and deepen the problem of youth unemployment.

Recent research and publication analysis: The causes, trends and consequences of youth unemployment are actively analyzed in economic research, in particular in the works of A. Kolot, E. Libanova, L. Lisogor, G. Standing, A. Tsymbal. Considerable attention has been paid to the problems of social protection and youth employment in recent studies by L. Ilyich, A. Kalleberg, G. Lopushnyak, G. Kuzmenko, I. Ostrovsky, etc. However, this

problem does not lose its relevance, it deepens, including under the influence of the processes of digitalization of the economy.

Paper objective: The purpose of the article is to reveal the features of the phenomenon of youth unemployment in the context of the digitalization of the economy and to analyze possible methods for its reduction.

Paper main body: In recent decades, the dynamics of youth unemployment has shown a negative upward trend in most countries. A decrease in sources of income due to an increase in unemployment leads to degradation of consumption, underinvestment in human capital, and a decrease in the quality of life of the population. Youth unemployment also leads to social exclusion of young people. Digital technologies have a contradictory effect on youth employment, they actualize competencies, which are mostly carried by young people, create additional employment opportunities, and expand access to the digital labor market. On the other hand, the spread of precarious work leads to the emergence of a precariat and the displacement of people from the production sphere. The digitization process does not change the important role that labor plays in building an individual personality. The influence of education on youth employment is of particular relevance. The education system should be flexible and include a variety of forms and methods of teaching should be interconnected with the development of the economy. In Ukraine, the effectiveness of the implementation of state policy measures in the field of youth employment is limited by the insufficient financial capabilities of the state in the implementation of programs.

Conclusion of the research: Youth unemployment is an acutely urgent problem, it not only leads to the loss of the national product, but also significantly affects the quality of life of young people, the quality of the country's human resources and the continuity of the labor replacement process. The digital economy has a contradictory effect on youth employment: it creates additional employment opportunities, motivates young people to develop human capital, but at the same time accelerates the process of ousting people from the production sphere, which is ahead of the process of creating new workplaces. Solving the youth problem requires a comprehensive complementary youth policy, improving the institutional structure of the state, creating effective inclusive institutions to overcome forms of exclusion of youth.

Short Abstract for the article

Abstract. The article reveals the essence of the modern understanding of youth unemployment as a phenomenon that acquires additional characteristics in the context of the digitalization of the economy, identifies the main directions of the formation of youth unemployment in the context of the implementation of the results of the fourth industrial revolution. The main mechanisms for promoting youth employment used by modern states of the world are analyzed, and comprehensive measures to help minimize the level of youth unemployment in Ukraine are substantiated.

Key words: youth unemployment, institutional factors of unemployment, precarious employment, digital economy, digital employment, social protection, competencies, alienation.

Articale details:

Received: 27 February 2021

Revised: 19 March 2021

Accepted: 24 March 2021

Рекомендоване цитування: Тютюннікова С. В., Бервено О. В. Вплив процесу цифровізації економіки на молодіжне безробіття. *Економічна теорія та право*. 2021. № 1 (44). С. 46–65. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-44-1-46>.

Suggested Citation: Tiutiunnikova, S. V., & Berveno, O. V. (2021). Vplyv protsesu tsyfrovizatsii ekonomiky na molodizhne bezrobittia [Impact of the economy digitalization process on youth unemployment]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1 (44), 46–65. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-44-1-46>.